



**Ytre Hvaler  
nasjonalpark**

## **Nasjonalparkstyret**

Møtedato: 29.04.2022  
Saksnummer: 2022/11  
Saksbehandler: Monika Olsen  
Dato saksframlegg: 25.04.2022

## **Sak 2022/11: Utvidelse av skjøtselsavtale med Fylkeskommunen**

### **Bakgrunn**

Røysene ID3177-1, 51921-1 (Herfølsåta) og 80415-1 ligger i Ytre Hvaler nasjonalpark.

5. november 2021 var Per Erik Gjesvold, Kristine Beate Johansen og arkeolog Ida Charlotte Wendel, Avdeling for kulturarv Viken Fylkeskommune, på Herføl for å se på røysene ID3177-1, 51921-1 (Herfølsåta), 80415-1 og 239730-0 (Langrøssset). De tre første ligger i Ytre Hvaler Nasjonalpark. Røysene ble målt inn for å få en mer nøyaktig kartfesting. Det har vært noe usikkerhet knyttet til om Langrøssset er en naturdannelse eller om det er bygget av mennesker. Funn av et oppbygget gravkammer gjorde at Langrøssset nå har status som et automatisk fredet kulturminne.

Viken fylkeskommune har mottatt forespørsler om informasjonsskilt til Herfølsåta og Langrøssset. Spørsmål om skilting og skjøtsel på Herføl kom opp etter initiativ fra Herføl Vel. Det står allerede henvisningsskilt til begge røysene. Fylkeskommunen er positiv til å sette opp informasjonsskilt til røysene. For at røysene skal skiltes må røysene innlemmes i skjøtselsavtale mellom fylkeskommunen og nasjonalparken for Herfølsåta, og kommunen og fylkeskommunen for Langrøssset.

Avtalen innebærer årlig skjøtsel av røysene og ettersyn med skilt. Ansvar for gjennomføring av den årlige skjøtselen tillegges nasjonalparken/kommunen. Fylkeskommunen utarbeider skjøtselsavtale og skjøtselsplaner, samt informasjonsskilt.

Arkeolog Ida Charlotte Wendel, Avdeling for kulturarv Viken fylkeskommune, minner om eksisterende skjøtselsavtale mellom fylkeskommunen og Hvaler kommune der skiltet ved Hvaler kirke og Hvalertuft-lokalitetene på Gilbergodden ID42619 og Skårsnes ID80416 inngår, samt eksisterende skjøtselsavtale mellom fylkeskommunen og Ytre Hvaler nasjonalpark der de to Hvalertuft-lokalitetene ID 70778 og ID 70779 inngår. Ytterligere tilrettelegging av kulturminner i Hvaler kommune må vurderes opp mot kommunens og nasjonalparkens kapasitet for årlig oppfølging av kulturminnene og tilretteleggingen.

### **Forvalters vurdering**

Dersom røysene skal tilrettelegges for publikum må det gjøres en større jobb med førstegangs skjøtsel.

Tilrettelegging av Langrøsset vil kreve en stor jobb både med førstegangsskjøtsel og årlig skjøtsel. Grunneierne må godkjenne tiltaket og at det avtales. Dersom røysene skal skiltes foreslås det ett informasjonsskilt ved hver røys, samt henvisningsstolper ved Langrøsset. Arbeidet med tilrettelegging må gjøres i dialog med fylkeskommunen. Hvaler kommunen / nasjonalparken må ta kontakt med Viken fylkeskommune dersom det blir aktuelt å tilrettelegge røysene for publikum med informasjonsskilt og skjøtsel, jf. Kulturminneloven §11.

Forvalters vurdering har vært at Herfølsåta ikke har «akutt» behov for skjøtsel. Herfølsåta ligger åpent og fritt, i et skrint område. Men hvis det ryddes, vil heller ikke vedlikeholdet bli krevende. Skilting og skjøtsel av tuftene må skje i samarbeid med fylkeskommunen, og det bør være lik type skilt for begge de store tuftene på Herføl. Fylkeskommunen bruker skilt lik de nasjonalparkstyret har tillatt ved Sjursholmen og på Storesand.

Forvalters vurdering er at nasjonalparkstyret og fylkeskommunen bør inngå avtale om vedlikehold og skilting av Herfølsåta. Da kan fylkeskommunen starte prosessen med å få på plass skilt. Avtalen innebærer årlig skjøtsel av røysene og ettersyn av skilt. Ansvar for gjennomføring av den årlige skjøtselen tillegges nasjonalparken.

### **Forvalters innstilling**

1. Det inngås en 10-årig skjøtels- og vedlikeholdsavtale mellom Ytre Hvaler nasjonalparkstyre og Viken fylkeskommune knyttet til vedlikehold og skilting av Herfølsåta. Dette kan skje ved å utvide og fornye allerede eksisterende skjøtelsavtale med fylkeskommunen på Sjursholmen.
2. Fylkeskommunen utarbeider fornyet skjøtelsavtale og skjøtelsplaner, samt informasjonsskilt.
3. Nasjonalparkforvalter gis mandat til å utferdige avtalene nevnt i pkt 1 og 2 i samarbeid med arkeolog Ida Charlotte Wendel, Avdeling for kulturarv Viken Fylkeskommune.

### **Nasjonalparkstyrets vedtak**

*Settes inn*

#### Vedlegg

Styresak 2014-49 Skjøtsel og tilrettelegging av kulturminner i nasjonalparken - middelalderprosjektet

Kart Herfølsåta

#### Utskrift til

Viken fylkeskommune - Avdeling for kulturarv  
Hvaler kommune

## Styresak 2014-49

### Skjøtsel og tilrettelegging av kulturminner i nasjonalparken - middelalderprosjektet

*Ephorte 2014/6343*

#### Sammendrag

Middelalderprosjektet i regi av Østfold fylkeskommune (ØFK) har som sin målsetting å bringe frem Østfolds kulturminner knyttet til den aktuelle perioden. Prosjektet bæres oppe av målsettingen om å tilgjengeliggjøre og formidle kulturminnene, utvikle turisme og bidra til det totale folkehelsearbeidet (identitet og aktivitet).

Gjennom Hvaler kirke, rundt 350 hustuffer og flere båtopptrekk, er Hvaler en viktig kommune når Østfolds middelalderhistorie skal synliggjøres. Gjennom prosjektet stiller ØFK til rådighet midler for :

- Førstegangs skjøtsel av utvalgte tufter og båtopptrekk
- Merking av stier og informasjonstavler
- Evt. benker etc. i de aktuelle områdene
- GPS-registrering av kulturminnene

Som en betingelse for å stille disse midlene til rådighet, må det inngås en egen 10 årig skjøtsels- og vedlikeholdsavtale mellom Ytre Hvaler nasjonalparkstyre (styret) for nasjonalparken og ØFK for området Sjursholmen, som ligger innenfor Ytre Hvaler nasjonalpark. Styret forplikter seg til å ta ansvar for videre skjøtsel og vedlikehold av informasjonstavler og skilt.

Det inngås en egen skjøtsels- og vedlikeholdsavtale mellom Hvaler kommune og ØFK. Hvaler kommune forplikter seg til å ta ansvar for videre skjøtsel og vedlikehold av informasjonstavler og skilt på Gilbergodden og Skårsnes.

#### Nasjonalparkstyrets vedtak

1. Det inngås en 10-årig skjøtsels- og vedlikeholdsavtale mellom Ytre Hvaler nasjonalparkstyre og Østfold fylkeskommune knyttet til hustuffer og båtopptrekk i det nord-vestre området på Sjursholmen på det grunnlag som fremgår av saken. Avtalen gjøres gjeldende så snart første gangs skjøtsel er gjennomført.
2. En skjøtselsplan for området i Sildevika knyttet til hustuffer og båtopptrekk bør beskrive både skjøtsel av kulturminnene og synliggjøre behovet for å restaurere gjengrodd lynghei. Valg av metode (manuell rydding med sag, brenning etc.) vil påvirke kostnadene, og må vurderes grundigere av ØFK og styret ved forvalter. Det inngås en avtale om første gangs skjøtsel i området i Sildevika, samt en 10-årig skjøtsels- og vedlikeholdsavtale mellom Ytre Hvaler nasjonalparkstyre og Østfold fylkeskommune på Sjursholmen på det grunnlag som fremgår av saken. Avtalen om vedlikehold gjøres gjeldende så snart første gangs skjøtsel er gjennomført.
3. Nasjonalparkforvalter gis mandat til å utferdige avtalene nevnt i pkt 1 og 2 i samarbeid med prosjektleder for middelalderprosjektet.
4. Ytre Hvaler nasjonalparkstyre stiller seg positiv til å inngå i et bredt samarbeid på grunnlag av en skjøtselsavtale mellom Hvaler kommune og Østfold fylkeskommune knyttet til hustuftene og båtopptrekk på Skårsnes og Gilbergodden.

## Saksopplysninger

Østfold har en rekke kulturminner knyttet til middelalderen. Så langt kjenner vi 16 stenkirker, 27 – 38 tidligere kirker, 3 kirkeruiner, 3 hellige/helende kilder, 2 skipsfunn og 1 borguin. I tillegg kommer rundt 350 hustuffer og båtopptrekk registrert på Hvaler datert til perioden rundt 1250.

Middelalderen i Østfold har imidlertid på mange måter vært en godt bevart hemmelighet. For å bringe denne spennende delen av vår historie frem i lyset, startet fylkeskommunen fra 1. august 2013 «Middelalderprosjektet», et prosjekt som etter planen skal avsluttes i 2017. Det er tidligere fylkeskonservator Anne-Sophie Hygen som er leder av prosjektet.

Prosjektet står på tre ben: **Tilgjengeliggjøring og formidling av kulturarv, verdiskaping og folkehelse**. Mao settes det fokus både på kunnskapsformidling om de kulturminner fylket har fra denne perioden, hva disse kulturminnene kan representere i utvikling av turisme, samt den fysiske aktivitet turveier til de kulturhistoriske stedene kan gi grunnlag for.

Arbeidet med pilegrimsleden gjennom Østfold har så langt stått sentralt i arbeidet med Middelalderprosjektet, og det er åpnet historiske vandreruter i kommuner som Sarpsborg, Rygge, Råde og Moss. Dette som del av den nasjonale pilegrimsleden til Nidaros.

Hvaler faller utenfor denne delen av prosjektet, men er gjennom vår flotte middelalderkirke, de mange hustuftene og båtopptrekk bl.a. på Kirkeøy og Søndre Sandøy «kvalifisert» til midler for informasjon og skjøtsel av kulturminnene knyttet til middelalderen. Forutsetningen for å få slike midler er imidlertid at det blir inngått en 10-årig skjøtelsavtale der styret og kommunen står ansvarlig for oppfølgende vedlikehold og skjøtsel.

Det er helt tilbake til slutten av 1800-tallet skrevet artikler og foretatt flere arkeologiske undersøkelser av tuftene og båtopptrekkene på Hvaler. Her vil vi nevne nyere registrerings- og forskningsarbeid utført av Anne-Sophie Hygen (1988 til 1997) og Christine Stenes masteroppgave fra 2003 – [Tufter og båtopptrekk - Christine Stene](#)

## Spesielt om tuftene på Sjursholmen

De best bevarte tuftene i et antall på 13 – 15, finner vi i Sildevika på Sjursholmen vest for Homlungen fyr i nasjonalparken. «Boligområdet» med opptil fire skift med sten er etablert langs en sør-nordgående fjellvegg. Området er imidlertid helt overgrodd med bl.a. slåpetorne, ener og lyng. Et program for første gangs skjøtsel i dette området bør fordeles på flere sesonger og gå over en noe lengre periode enn hva tilfellet er på de andre tuftene. Her vil første gangs skjøtsel være så omfattende at kostnadene må fordeles mellom styret og ØFK. En skjøtelsplan for området bør beskrive både skjøtsel av kulturminnene og synliggjøre behovet for å restaurere gjengrodd lynghei. Valg av metode (manuell rydding med sag, brenning etc.) vil påvirke kostnadene, og må vurderes grundigere av ØFK og styret ved forvalter. Antatt ferdigstilling er satt til forsommeren 2017.

Et annet område med tufter på nord-vestsiden er i mindre grad overgrodd og her kan, under forutsetning at nødvendige midler stilles til rådighet av ØFK, området være ryddet i løpet av 2014/2015, med informasjonstavler på plass før sommersesongen 2016. ØFK har antydnet et beløp i innværende år på inntil kr 20 000.

Siden Sjursholmen ligger innenfor nasjonalparken, vil skjøtsel her måtte omfattes av en egen avtale inngått mellom styret for nasjonalparken og Østfold fylkeskommune. I kraft av denne avtalen er det således styret for nasjonalparken som vil ha ansvaret for å følge opp skjøtelsarbeidet i dette området i 10-årsperioden ut over første gangs skjøtsel.

## Vedlegg

### [Artikkel 1998 - Anne-Sophie Hygen](#)

#### Bilde av informasjonstavle

#### Ekesempel på skjøtselsavtale

## Hjemmelsgrunnlag

### [Lov om kulturminner](#) – automatisk fredede kulturminner

## Vurdering

Selv om ikke kulturminner og kulturmiljøer var det sentrale under etableringen av nasjonalparken, ble det under forberedelsene utarbeidet en konsekvensutredning med tema kulturhistorie, som en av flere (Sweco Grøner 2005). Med referanse til denne utredningen slår Østfold fylkeskommune fast følgende i sin plan for kulturminner og kulturmiljøer; *En rekke kulturminner finnes innenfor nasjonalparken, og disse avspeiler nærings- og bosetningshistorien i kyst- og skjærgårdssonen fra steinalderen til i dag. Den mest omfattende kulturminnekategorien på Hvaler er de såkalte "Hvalertuftene", hovedsakelig fra middelalderen. Flere tufter finnes innenfor nasjonalparkens grenser. ....Det har ikke funnet sted en systematisk nyregistrering av kulturminner innenfor Ytre Hvaler Nasjonalpark, noe det er et stort behov for. Dette vil kunne gi et godt grunnlag for skjøtsel, tilgjengeliggjøring og skilting av utvalgte kulturminner og -miljøer i forbindelse med oppgradering og merking av turstier. Gjengroingen på Hvalerøyene de siste tiårene bør møtes med systematisk beiting, som vil gjenskape de gamle kulturmiljøene, bringe flere kulturminner frem i dagen igjen og gjøre dem mer forståelige.*

Gjennom tilskudd fra ØFK, kan styret nå få verdifull støtte til en oppgradering både av et utvalg tufter og båtopptrekk, men også støtte til informasjonstiltak ute i terrenget. Området ligger nær Storesand teltplass, som er mye brukt, og en slik oppgradering vil ytterligere øke attraktiviteten i disse områdene. Stien fra teltplassen på Storesand til Sildevika og til nord-vestsiden av Sjursholmen vil bli merket med Kyststiens logo. På bakgrunn av erfaringer gjort på tilsvarende prosjekter bl.a. på Tisler i regi av nasjonalparkstyret, er oppfølgende skjøtsel og vedlikehold på Sjursholmen på årsbasis vurdert til ett ukeverk, totalt ca. kr 20.000.

## Sjursholmen i en større sammenheng - og områdene på Skårsnes og Gilbergodden

Hvaler kommune har innenfor sine grenser en rekke kulturminner, kulturlandskap og miljøer av stor verdi både for den faste befolkningen, men ikke minst også for de mange som gjester øysamfunnet året rundt. Dette er kulturlandskap, bygninger og historiske minner av ulikt slag som forvaltes av Hvaler kommune, av andre offentlige organer som Hvaler menighet og Kystmuseet Hvaler, av frivillige organisasjoner som Hvaler Kulturvernforeningen, i tillegg til at en rekke privatpersoner ivaretar deler av den kulturhistoriske arven. I sum er dette et svært viktig arbeid både for å sikre lokal identitet og opplevelser og som grunnlag for «*verdiskapning og næringsutvikling med lokal forankring*» – jfr. Kommuneplanens samfunnsdel.

De kulturminnene Hvaler kommune har et spesielt forvaltningsansvar for, er de som er automatisk fredet etter kulturminneloven (før 1537 – reformasjonen). Som det fremgår av ovenstående er dette bl.a. knyttet til de godt over 300 hustuftene og en rekke båtopptrekk som er lokalisert på Kirkeøy og de østre øyene, hustufter som ble benyttet av småkårsfolk og leilendinger fra fastlandet innefor Hvalerskjærgården.

Hygen har registrert 55 felt med hustuffer, hvorav flere felt ligger innenfor Ytre Hvaler nasjonalpark. Feltene i nasjonalparken ligger i tillegg til Sjursholmen på Tisler og Ekholmen. På bakgrunn av Hygens registreringsarbeid på 90-tallet ble tuftene ved Skårsnes og Gilbergodden ryddet, og mindre informasjonsplater satt opp i områdene (Kjærlighetsstien). I dag preges imidlertid disse områdene av gjengroing og dermed behov for skjøtsel. Det samme gjelder informasjonstavlene som delvis har rustet i stykker i festene, i tillegg til at informasjonsplatene er ødelagt av vann. Gjennom tilskudd fra ØFK, kan Hvaler kommune nå få verdifull støtte til en oppgradering både av et utvalg tufter og båttopptrekk, men også støtte til informasjonstiltak både ute i terrenget og sentralt på Skjærhalden. Til første gangs skjøtsel er det antydnet et beløp i inneværende år på inntil 50.000,- «øremerket» lokalitetene på Skårsnes og Gilbergodden.

I tillegg til den støtten som kommunen til del, blir menigheten tilbudt en informasjonstavle ved Hvaler kirke som forteller kirkens historie. Dette er en tavle like den som nå plasseres ut ved andre middelalderkirker i Østfold – se vedlegg.

Støtten fra ØFK gis under forutsetning av at følgende oppfylles:

- Det inngås en 10-årig avtale der kommunen påtar seg ansvaret for skjøtsel og vedlikehold ut over første gangs skjøtsel.
- Vedtak om kommunens deltagelse i prosjektet forankres i kommunestyret.
- Avtalen mellom ØFK og Hvaler kommune underskrives av ordfører.

Representanter for Hvaler kommune og Skjærgårdstjenesten har vært på befaring på de aktuelle stedene for å bedømme tidsbruk og kostander. På bakgrunn av erfaringer gjort på tilsvarende prosjekter bl.a. på Tisler i regi av nasjonalparkstyret, er oppfølgende skjøtsel og vedlikehold på Skårsnes og Gilbergodden på årsbasis vurdert til et ukeverk (37,5 t), totalt ca. kr 20.000,-.

Vi snakker her om turområder som er mye brukt, og en slik oppgradering vil ytterligere øke attraktiviteten i disse områdene. Kjærlighetsstien fra Gilbergodden til Skårsnes vil bli merket med Kyststiens logo og være en første etappe i det som vil kunne utvikles til en rundløype via Helleskilen, Rove og fram til kirken.

Dette prosjektet kaller også på et bredt og viktig samarbeid både innad i Hvaler kommune, i forholdet mellom kommunen og nasjonalparkforvaltningen, men ikke minst også i deltagelsen fra miljøer som er spesielt opptatt av kommunens kulturminner og forvaltningen av disse. Her skal nevnes Oslofjordens friluftsråd, Hvaler menighet og Hvaler Kulturvernforening.

Ved å delta i middelalderprosjektet, svarer nasjonalparkforvaltningen (styret) og Hvaler kommune mao på den utfordringen som ligger i fylkeskommunens kulturminneplan, en plan som også vil være en viktig premiss i det nå igangsatte arbeidet med Hvalers egen plan for kulturminner og kulturmiljøer.

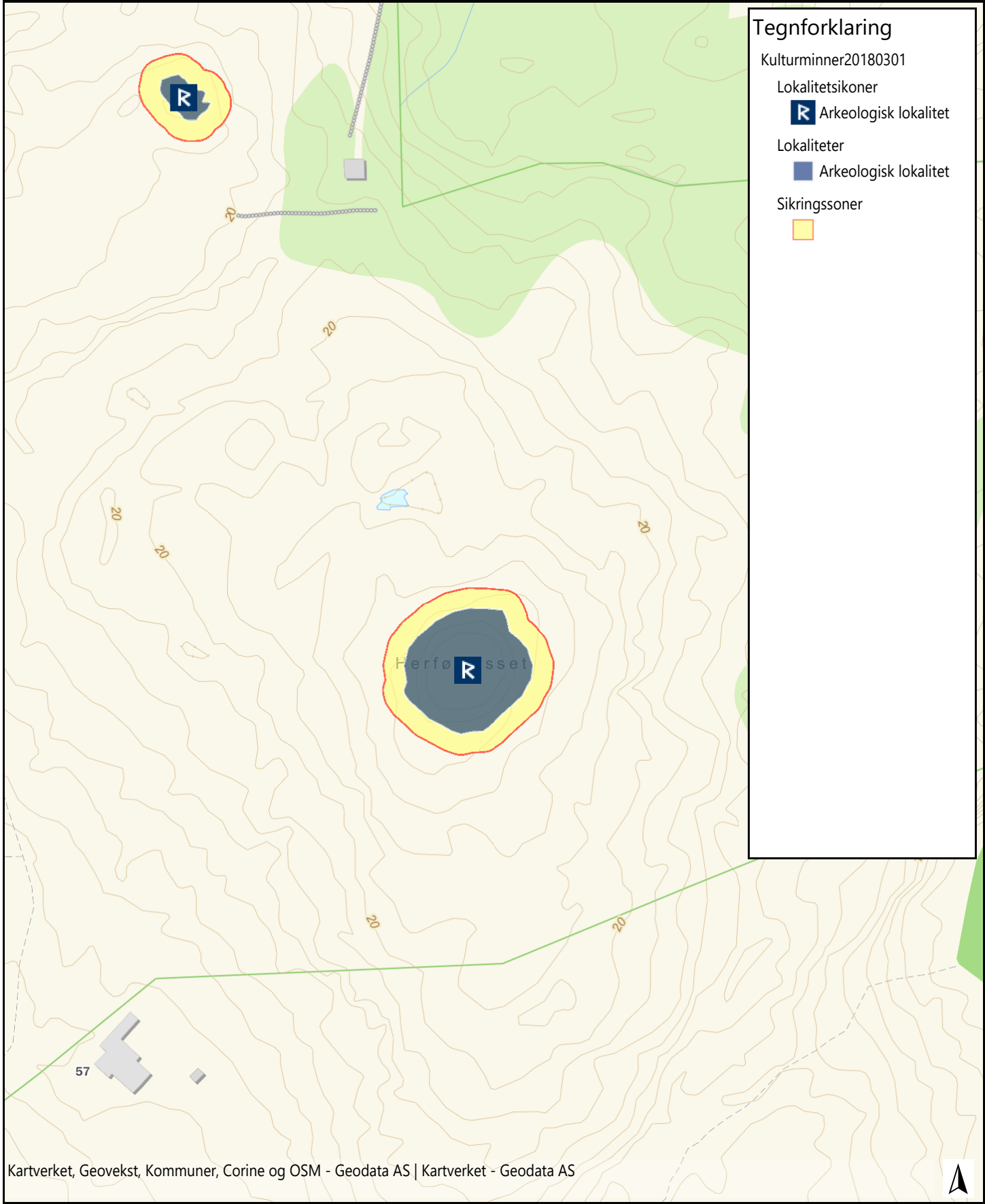
## Konklusjon

På bakgrunn av den støtten Ytre Hvaler nasjonalpark vil få til en første grunnleggende skjøtsel av hustuffer og båttopptrekk i de to områdene på Sjursholmen, samt til informasjon og skilting i området, tilrår nasjonalparkforvalter at Ytre Hvaler nasjonalparkstyre støtter opp under middelalderprosjektet. Ytre Hvaler nasjonalparkstyre ser dette prosjektet som et viktig bidrag til:

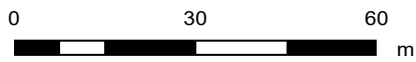
- Tilgjengeliggjøring og økt kunnskap om kystsamfunnets historie
- Et viktig element i tilrettelegging og skjøtsel av kystlynghei med kulturminner, og mulighet for utvikling av næring med lokal forankring
- Folkehelsearbeidet med vekt på identitetsbygging og aktivitet

### **Sekretariatets forslag til vedtak**

5. Det inngås en 10-årig skjøtsels- og vedlikeholdsavtale mellom Ytre Hvaler nasjonalparkstyre og Østfold fylkeskommune knyttet til hustuffer og båtopptrekk i det nord-vestre området på Sjursholmen på det grunnlag som fremgår av saken. Avtalen gjøres gjeldende så snart første gangs skjøtsel er gjennomført.
6. En skjøtselsplan for området i Sildevika knyttet til hustuffer og båtopptrekk bør beskrive både skjøtsel av kulturminnene og synliggjøre behovet for å restaurere gjengrodd lynghei. Valg av metode (manuell rydding med sag, brenning etc.) vil påvirke kostnadene, og må vurderes grundigere av ØFK og styret ved forvalter. Det inngås en avtale om første gangs skjøtsel i området i Sildevika, samt en 10-årig skjøtsels- og vedlikeholdsavtale mellom Ytre Hvaler nasjonalparkstyre og Østfold fylkeskommune på Sjursholmen på det grunnlag som fremgår av saken. Avtalen om vedlikehold gjøres gjeldende så snart første gangs skjøtsel er gjennomført.
7. Nasjonalparkforvalter gis mandat til å utferdige avtalene nevnt i pkt 1 og 2 i samarbeid med prosjektleder for middelalderprosjektet.
8. Ytre Hvaler nasjonalparkstyre stiller seg positiv til å inngå i et bredt samarbeid på grunnlag av en skjøtselsavtale mellom Hvaler kommune og Østfold fylkeskommune knyttet til hustuftene og båtopptrekk på Skårsnes og Gilbergodden.



Kartverket, Geovekst, Kommuner, Corine og OSM - Geodata AS | Kartverket - Geodata AS



Kartgrunnlag: Kartverket, Geovekst og kommuner.

Kartproduksjon: Statsforvalteren

Kommentarer

Ligger innenfor YHNP.

